

SÖDERKÖPINGSSTENEN

EN NYFUNNEN RUNSTEN MED MAGISKT SYFTE FRÅN
»ÖVERGÅNGSTIDEN»

AV

ARTHUR NORDÉN

Upptäckt och fyndlokal.¹

Lantbrukaren Ture Lilja, ägare av smålägenheten Patergården i den numera sedan år 1898 utskiftade äldre bymark, som å Söderköpings stadskartor bär namnet »Ellestad och Gäddestad utjordar», företog hösten 1934 en mindre rätning av det dike, som löper i åkerkanten nedanför den starka avstjälpningsbranten omedelbart söder om boningshusen på hans lilla gård. För åkerns plöjning hade det nämligen alltid varit hindersamt, att diket på ett ställe gjorde en inskränning i åkermarken för att väja undan för ett markblock, som låg djupt begravt i leran och blott med en del av ena långsidan skymtade i markytan. Även andra dylika block nedanför den med stenbråte och slånsnår belamrade backslutningen hindrade diket raka förlopp och avlägsnades av hr Lilja. Flertalet sönderlogos och upp-

¹ *Litteratur:* Conny Jonsson: En märklig runinskrift funnen vid Söderköping. Runmagi på en sten från urnordisk språkperiod. Ett språkligt minnesmärke från 600-talet. Art. i Östergötlands Folkblad den 30 juni 1936. — Arthur Nordén: brev till riksantikvariern om fyndet d. 5 juli 1936. Undersökningsrapporter i ATA. — Dens.: Det märkliga runfyndet vid Söderköping. Den urnordiska inskriften av största språkliga betydelse. Art. i Norrköpings Tidningar d. 25 juli 1936. — Dens.: Svensk språkurkund från 500-talet: urnordisk runsten framgrävd vid Söderköping. En överraskning för språkmännen: uråldriga ordformer i relativt sen skriftdräkt. Art. i Stockh.-Tidn. 26 juli 1936. Dens.: Tre märkliga runfynd vid Söderköping, i S:t Ragnhilds gilles årsbok 1937, sid. 49 f. — Wolfgang Krause: Runeninschriften im älteren Futhark, 1937, i efterskriften.

forslades för backslutningen, men för ett av blocken gjorde hr Lilja en urtagning i backens kant och baxade t. v. in blocket där.

Någon tid senare samma höst hade hr Lilja till hjälp i arbetet en äldre släkting hr August Olsson, och denne kom tillfälligtvis att varsna inskriften på stenens utåt diket vända gavelände. Någon vidare affär gjordes emellertid den gången ej av upptäckten.

Halvtannat år senare, våren 1936, var en skraddare Karlsson, som ägde en bok om runor, på besök hos hr Lilja för att se stenen, och man vände på denna för att se efter, om det möjligen fanns någon inskrift även på andra sidor. Därvid fann man den ensamstående raden på stenens långsida. Ej heller nu nådde ryktet om den märkliga stenen utanför gården, trots att denna ligger alldeles invid Söderköpings stadsgräns.²

² Några ord må här inskjutas just om denna gårdens belägenhet, så mycket mer som det är av vikt för stenens uppkallande att full klarhet från början råder över fyndområdets namn och karaktär i kameralt avseende. Sitt nuvarande namn Patergården erhöi området såsom ovan nämndes vid ägostyckningen år 1898 (skiftningsinstrumentet i lantmäteristyrelsens arkiv, D. 18. 38⁵), men även om namnet numera är främmande för ortsbefolkningen och icke nyttjas ens av gårdens ägare, har det tydligen gammal hävd, eftersom redan 1717 års »Extract Jordebok öfver Östergötland» upptager i Drotand socken något som kallas Stora Pater-Lyckan vid Söderköping, och ett område Patar-ängen på J. de Rogiers kartor öfver Söderköpings jordar från 1642 gränsar omedelbart intill Ellesta-Lyckan och Ellesta-Ängen (se pl. II i E. Lundbergs Topografiska stadsundersökningar, I). En gammal med området förtrogen man utpekade även för mig vid mitt besök här 1936 den s. k. Paterängen strax i närheten av Patergården. Med hjälp av kartor från 1712 (LSA: D. 18. 38¹) och 1764 (ibid., D. 18. 38²) är det lätt att verifiera, att detta Patergårde ligger på mark, som fordom utgjorde en nu avhyst by Ellestad. När avhysningen skedde är höljt i dunkel så tillvida, att det exakta årtalet icke är känt; på 1764 års karta öfver det då förrättade storskiftet öfver »Gädderstads Ägor med Ellestads Äng och Aengen» säges det på tal om Ellestad äng blott: »Denna har efven tillhört ett hemman, som under nembde Stad (d. v. s. Söderköping) blifvit ahyst (sic)». Och den ännu äldre 1712 års karta förklarar detta så på tal om den s. k. Gäddestad äng: »Denna Giäddesta äng Warit fordom hemman Men Söderköpings Borgeskäp erhållit privilegium thet afhysa och Staden till hielp ägorne der under Nyttia och berga.»

Genom ett sammanställande av å ena sidan namnet Pater-Ängen resp. Pater-Lyckan och å andra sidan följande anteckningar ur 1500-talets jordeböcker torde man dock bli i stånd att i stora drag teckna gången av den gamla byns utplånande.

I 1545 års jordebok upptages bl. a. Ellesta äng h bland Söderköpings stadskyrkas jord; röntan av densamma hade Gustaf Vasa efterskönt kyrkan »till bygningh».

Att döma av en anteckning i Gustaf Vasas Arf och Eget från år 1560 ha Söderköpings borgare till år 1559 brukat »Åaengen, Allesta, Finengen, Geddersta engh» men detta år (1559) överförde konungen ägorätten på sig »kendes ifrån borgarna i Sörkiöping anno 59». Saken tycks emellertid ha väckt ond blod, och efter något år har förhållandet återgått till det gamla. År 1561 antecknas nämligen: »Som Sudkiöpings Borgare bekommo igen». Uppenbarligen har området under den katolska tiden genom någon from donation eller eventuellt genom köp kommit dels i stadskyrkans, dels i något klostrets ägo samt slutligen även i hospitalets, varefter det i samband med Västeråsbeslutet 1527 överförts i det allmännas ägo och utarrenderats eller försålts. Att konungen senare söker göra det till sitt arv och eget kan emellertid — såsom Erik Lundberg, Stadstopografiska undersökningar, I, sid. 53, föreslagit — anses tyda på, att donationens givare stått i sådant förhållande till Gustaf Vasa, att konungen kunnat räkna arvsanspråk efter honom. Den till Ellestad-Gäddestad närmast angränsande större gården Broby hade Gustaf nämligen ärvt efter Sten Sture i samband med arvet av Skenäsgodset. Och från Skenäs skänktes just en gård i Broby år 1523 till S:t Jörens hospital i Söderköping — det var Gädderstad, som till en fjärdedel tillhörde statens hospital.

På 1642 års de Rogierkartor över Söderköpings markområde upptages Ellestad och Gäddestad, oaktat de ej äro belägna inom stadens rågång. De äro här angivna som skattejord, ej borgarnas arv och eget med undantag för någon teg.

Jag återvänder till runstenen. Med stor tillförsikt kan man i en forntida by Ellestad se stenens ursprungliga miljö. Då byn emellertid kanske redan vid medeltidens utgång hade upphört att finnas till som by, tvekar man att knyta Ellestadnamnet till stenen, eftersom ortnamnet icke kan leda den intresserade tillbaka till någon vare sig på kartan eller i folkmedvetandet befintlig lokalitet. Namnet Patergärdesstenen vore, kameralt sett så att säga, riktigare men har det emot sig, att ingen vet, att hr Liljas gård heter Patergärdet, och dessutom är det obekvämt och tungt att uttala. Under sådana omständigheter har jag föreslagit, att stenen kallas Söderköpingsstenen, ett namn som icke direkt kan sägas vara geografiskt oberättigat, då marken någon gång under 1500- eller 1600-talen faktiskt lagts under Söderköpings stads ägo och numera befinner sig så alldeles in på staden, att man vid ett besök på fyndstället knappast har den känslan att befinna sig så mycket utanför staden. Därtill kommer, att det är en fördel, om runstenar av denna allmänt-skandinaviska betydelse genom sina namn inplacera sig i en geografisk miljö, som omedelbart är bekant för så många som möjligt. Ur den synpunkten är namnet Söderköpingsstenen bättre än Rothemstenen, som dels i högre grad har väljudet för sig, dels skulle bli en motsvarighet till namnet på den enda urnordiska runsten, Östergötland förut ägt, Skärkindsstenen.

Fig. 1.

Gården Patergården med fyndplatsen för Söderköpingsstenen. — Stenen låg vid anträffandet i diket under den trädgrupp, som synes under lillstugan närmast åkerkanten. — Foto 9.7 1936 förf.

Fyndets bekantgörande.

I slutet av maj månad år 1936 mötte hr Lilja tillfälligtvis den för Söderköpingsortens arkeologi intresserade hr Inge Jonsson-Djerf och omtalade för honom, att han sedan ett par år hemma på sin gård hade en sten med runor på. Nu blev saken bekantgjord, hr Lilja anmälde själv sitt fynd för bankdir. Axel Ferb, ordf. i S:t Ragnhilds gille i Söderköping, och genom hr Jonsson-Djerfs påstötning inflöt i Östergötlands Folkblad en sakrik och vederhäftig artikel, författad av en ung student inom redaktionen, Conny Jonsson, i vilken stenen första gången bragtes till allmänhetens kännedom.

Själv besökte jag stenen dagarna 8—10 juli 1936, varvid jag bl. a. tog ett par gipsavgjutningar av de bägge runristade sidorna samt fotograferade stenen och dess omgivning. I närvaro av intendenten Cnattingius från Östergötlands museum samt medlemmar av styrelsen för S:t Ragnhilds gille i Söderköping diskuterade jag frågan om stenens framtida placering, en diskussion som jag sedan fortsatte med riksantikvarien Sigurd Curman i

Fig. 2.

Terrängen nedanför fyndplatsen för Söderköpingsstenen, med Storåns dalgång. Stenens fyndplats belägen ungefär i skärningspunkten mellan buskaget och telefonstolpen. — Foto 9.7 1936 förf.

Stockholm. Det var ju förklarligt, att man i Östergötland önskade få stenen för framtiden knuten till S:t Ragnhildsgillet's vackra lilla museipark, men för riksantikvarien Curman blev den synpunkten utslagsgivande, att ett språkligt dokument av denna betydelse bör finnas inom räckhåll för den med runologi och nordiska språk arbetande vetenskapen i Uppsala och Stockholm, varför han beslutade, att stenen skulle föras till statens historiska museum — en åtgärd som så mycket hellre kunde försvaras som stenen ju var nyframkommen, alltså ännu icke hade hunnit knyta någon tradition till sig, icke ingått i bygdemedvetandet eller vuxit fast vid någon viss miljö. Ej heller synes stenen låta knyta sig till någon nu urskönjbar grav, någon viss vägpassage eller dyl. Hur litet uppmärksamhet stenen väckt i sin omedelbaraste omgivning erhöill jag ett drastiskt intryck av, då jag vid min ankomst till platsen fick använda en lång tid till att fåfängt efterfråga stenen i de på Ellerstad och Gädderstad utjordar belägna stugorna — ingen av de hemmavarande kvinnorna hade hört omtalas, att en runsten hittats här, och endast genom att leta mig fram

till det dike, som hr Lilja grävt, lyckades jag på egen hand söka mig fram till stenen.³

Beskrivning, tolkning och datering.

Stenens utseende, runornas anordning. Stenen är ett i längdriktningen ituklucket markblock av en oroligt strimmad gnejs. Dess längd är c:a 110 cm, dess största bredd är något över 60 cm och längden störst 70 cm. Den breda och flata brottsida, som bildats, då blocket klövs, förefanns redan, då inskriften anbragtes på stenen: kanternas vittring är runtom gammal, »barken» sitter djupt inne i stenens yta, men dessutom saknas i brottkanten ovanför smalsidans runrad varje spår av stavfragment, som skulle kunna tillhöra en nu bortsprängd runserie.

Medan den klyftning av blocket, som resulterat i den breda och flata framsidan av stenen, är ursprunglig, är däremot en avspjälkning av stenens ena kantsida, vilken tyvärr borttagit en viktig del av inskriften, av sentida ursprung. Avspjälkningens läge och omfattning framgår av fotografierna av stenen, innan den ännu upptagits ur diket. Frånvaron av »bark» i släppans yta och de kvarstående ovittrade brottkanterna ange, att denna skada har tillfogats stenen i mycket sen tid, en omständighet som inger förhoppningar, att det nu saknade stycket av inskriften skall kunna återfinnas vid markgrävningar i närheten av fyndstället för stenen.

Även i stenens fotände har en blott ännu större släppa avskilts från blocket, vilket nu vållar ett fult inhack i stenens kontur. Som stenen står rest i sitt nuvarande skick, kan den inte egentligen kallas vacker. Den har dock en gång tett sig mera regelbundet fyrkantig och jämn.

Runinskriften är fördelad på två av blockets sidor. På ena smalsidan står, med läsriktning nedifrån och uppåt, alltså i höger-vänsterled, en ensam rad, som på ett avstånd av 3 till 6 å 7 cm löper parallellt med den avklyftade bredsidas tvärskarpa brott-

³ Stenen upphämtades i aug. 1936 till Stockholm och placerades t. v. i den av 300-åriga lindar bildade lunden framför resterna av den Oxenstiernska malmgården å Positionsartilleriets, numera Statens historiska museums tomt. Här hade jag tillfälle att mera ingående studera den. I slutet av aug. inflyttades stenen i ett magasin i museets nya konserveringsflygel, och där fotograferades den av hr Faith-Ell. Stenens framtida plats blir i museets runhall.

Fig. 3.

Söderköpingsstenen, där den vid förf:s besök kvarlåg i diket. Den var då inskjuten i en i backsläntens fot grävd mindre urtagning, någon bit från det ursprungliga läget. Stenen är blocket vid ytterändan av det kvarstående havrepartiet. — Foto 8.7 1936 förf.

kant. Inskriftraden löper omedelbart över på stenens toppyta, vars första rad är insiktad fullt i linje med smalsidans rad och därför läses från höger till vänster. Toppytan är som nämnt nu skadad av den bortfallna släppan, som tagit dess ena sida med sig, men den motsvarande andra kanten av toppytan kvarstår i ursprungligt skick, vilket framgår därav, att sista runan i översta raden icke fått rum helt i svit med de övriga utan måst trängas in snett under den föregående.

Inskriften läses sedan oxvändningsvis i toppytans mellersta rad, alltså från höger till vänster, varefter kommer en rad med regelbundet upprepade k- och i-runor, vilka äro att anse som besvärjelserunor.

Runorna.

Vid beskrivningen av inskriften kallas den å stenens smala långsida befintliga inskriften, bestående av en ensam rad, A, toppytans inskrift B. Med samma bokstäver betecknas även ifrågasvarande sidor av stenen.

Runorna i bägge inskriftpartierna äro ovanligt jämnt och vackert huggna och därtill så djupt, att här för en gångs skull icke vid något enda tecken en tvekan om tecknets identitet behöver råda. En detaljgenomgång av varje runa synes därför här onödig. Tecknens höjd är genomsnittligt 6 à 7 cm.

A.

Å sidan A läses utan svårighet runföljden — här nedan rättvänd i vänster—högerriktning; ehuru den på stenen läses i omvänd riktning:

ᛞ	Υ	*	ᚱ	l	X	l	ᛞ	*	R	*	Υ	*	ᚱ	ᚱ					
e	k	A	s	i	g	i	m	A	r	A	R	A	f	s	.	.	.	[.]	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	[19?]	

Släppans brottkant skär igenom nedre delen av s-runan, och från denna punkt torde inskriftens närmaste parti för all framtid vara förlorat, då släppan i denna kant utgjorts av en tunn skålla av stenens yta, som här brustit mycket ojämnt. Även om släppan skulle återfinnas, kan man inte vänta, att denna del skall vara bevarad. För en restitution av de närmast s följande runorna har man f. n. ingen annan ledning än den, som möjligen — antagandet göres här med all reservation — lämnas av tvenne svagt urskönjbara knackspår å fragmentariskt kvarstående fläckar av den äldre svårt vittrade eller bortflagrade ytan. Det ena är ett obetydligt, ojämnt fördjupat ställe 2 cm från s-runans vänstra och övre skänkel, överdelen befinner sig visserligen något under runans övre ansättningspunkt, men trots allt är det icke otänkbart, att vi här ha vittringsspåren från skåran i en nu försvunnen runas överände. Därefter följer ett utvittrat parti, som åt vänster begränsas av en liten snett löpande valk. I denna valk kvarstår på ett ställe, 3,3 cm från sist beskrivna ristningsspår, ett mjukt rundat hack av obetydlig utsträckning, som kunde vara en antydning om, var runan nr 17 (eller ev. runan 18) varit ansatt.

När man vill beräkna antalet av de runor, som befunnit sig å släppan och som alltså nu saknas i inskriften, är man hänvisad till följande iakttagelser:

Toppytan B har i ett jämnt plan skurit genom stenens längdriktning. Den kant av sidan A, som bär runinskriften, beskriver däremot en båglinje, som när den närmar sig toppytans kant får

ett alltmera krökt förlopp. Den beräknade skärningspunkten mellan toppytan och sidoytan bör ha befunnit sig 14,5 cm från vänstra och övre skänkeln på sista runan å sidan A, s-runan, och 7,5 cm från den första kvarstående runan å sidan B, k-runan. Detta ger i det nu förlorade slutet av rad A utrymme för tre högst fyra runor (partiet *afs* mäter 12 cm, *igim* 12 cm, *sigim* 16 cm, *ekas* 14,5 cm).

För en restitution av dessa nu saknade runor äger man inga andra paleografiska anknytningspunkter än de nyss nämnda och kanske alldeles icke säkra bågge ristningsspåren.

Sidan B.

På den med släppan bortfallna ytan av c:a 7,5 cm:s längd har funnits plats för två runor. Stickprov på teckenutrymmet i ytan B:s inskrift visar ett genomsnittsutrymme pr runa, som varierar från nära 5 cm för de bredare typerna ned till något över 3 cm för de smalare. Alternativt har här funnits blott en runa.

Läsningen är eljest klar, då runorna stå skarpt huggna:

Rad 1 löper som förut nämnts i svit med den på sidan A placerade, och läsordningen är därför från höger till vänster. Den återges här vänster—högervänd:

	Y	*	R	*	I	ʀ	I	ʀ	ʀ	ʀ	Y	*	
(?)	.	k	A	r	A	i	s	i	d	o	k	A	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Redan förut har anmärkts, att radens sista runa för att få rum på raden har måst trängas ned under det föregående k-et.

Rad 2 läses i bustrofedonordning mot föregående, alltså från vänster till höger:

ʒ	↑	*	I	ʒ	*	ʒ	ʀ						
s	t	A	i	n	A	r	'	.	.	.	(.)		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	(12)		

Beträffande den här som *r* upptagna runan 7 anmärkes, att den intar en omvänd ställning mot samma runa, nr 12, i sidan A:s rad och alltså har bistavarna nedåt, icke uppåt, såsom den samgermanska *r*-runan vanligen har. Påfallande är även, att runan är några cm högre ansatt än de övriga runorna i raden, och att den även slutar något högre än dessa. I och för sig vore det kanske inte otänkbart, att runan tillhör ett annat sammanhang än det, som

Fig. 4.

Helbild av stenen, med runorna å smalsidan och å toppytan synliga. — Foto efter stenens upptagande till StHM av Faith-Ell, sept. 1936.

avslutas med **staina** och i stället utgör slutbokstaven i ett ord, som varit ristat med runorna vända i motsatt riktning mot den övriga textens runor. Då avståndet från **R**-runan till den beräknade, nu bortfallna kanten av släppan åt sidan A till bör ha varit högst 20, lägst 13 cm, finnes här utrymme för åtskilliga runor, varjämte texten ju kan tänkas ha överskjutit på den med släppan försvunna delen av sidan A. Att texten fortsatt efter runan **R** är nämligen otvetydigt. I brottkanten omedelbart intill runan står nämligen den djupt huggna överdelen av en huvudstav ännu kvar.

Jag erkänner, att jag tvekat mycket länge om hur denna i språkhistoriskt avseende så ytterst viktiga detalj av inskriften bör uppfattas. Mitt förstahandsintryck var, att **R**-runan hör till **staina**, och endast betänkligheter av grammatisk art ha senare kommit mig att räkna även med den andra eventualiteten. Ju mer jag så att säga umgåtts med stenen, ju mer har emellertid det första intrycket återvänt och befästats, och för min del vill jag numera helst räkna med, att **R**-runan tillhör den övriga kontexten i rad B:2, icke en från annat håll kommande ny text. Denna ståndpunkt tvingar en att räkna med förekomsten av två olika typer av **R**-runa i inskriften, vilket är en svaghet, men då inskriften ju tillhör en övergångstid såväl i skrift- som språkhistoriskt avseende, är antagandet kanske ändå inte otillåtligt. Samma dubbelhet i användningen av **R**-runan föreligger å den värmländska Järs-

bergsstenen, som skriver NBFA , MRIFA , $\text{HFRFBFT}\text{A}$ men $\text{RN}\text{I}\text{Q}\text{Y}$, och detta förhållande utgör ju t. o. m. ett stöd för antagandet, att A -runan på Söderköpingsstenen skall läsas som **n** och samföras med **staina**. Uppfattningen om den riktigaste stavriktningen på **n**-runan synes tidigt ha börjat vackla. Det förtjänar erinras om, att vår tidigaste daterade futhark, den gotländska Kylverstenens från omkr. 400, har runan stupad, likaså förekommer den stupad på den norska Flöksandsinskriften (300—400 e. Kr.), ehuru förekomsten här är mindre bevisande, då runan här — liksom i ett fall å Järsbergsinskriften — uppträder som binderuna med **a**. I samma ligatur uppträder runan stupad på det danska Kragehulspjutskaftet från 400-talet. I de med Söderköpingsinskriften mer eller mindre jämförbara 500-talsinskrifterna förekommer runan omväxlande rättvänd och stupad: på det norska Fonnåsspännets från 500—550 är den stupad, likaså på den till tiden 550—600 daterade norska Setrekammen och på den blekingska Stentofstenen, medan den på de till samma blekingska runstensgrupp hörande Björketorp- och Istabystenarna är rättvänd. Hur litet konsekventa »övergångstidens» runmästare voro vid valet av runtyper får man en erinran om, då man ser Stentoftenristaren på ena raden skriva **niuha** och omedelbart därunder **niuha**. Märk: i samma ord, bägge börjande sin rad och placerade direkt ovan- resp. nedanför varandra.

R a d 3. I åtskilligt sned inställning mot föregående rader följer här en rad runor utan språklig mening. Lästa från vänster, där stens ursprungliga kant står kvar och runföljden alltså är bevarad, och till höger, där släppans brottkant har skadat den sista nu bevarade runan, äro de:

Y	Y	·	Y					·	Y	Y	Y	(?)
k	k	·	k	i	i	i	i	·	k	k	k	(?)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	?

R a d 4. Ett stycke nedanför runpartiet **i · k** är ett djupt hugget rakt streck, 6 cm långt, som tydligen är att uppfatta som ett avslutningstecken för hela inskriften. Inalles omfattar denna 43 läsbara runor och 2 avdelningstecken, vartill kommer avslutningslinjen.

Restitution av den urnordiska texten. Såväl runornas anordning å stenen som den formelaktiga stiliseringen av inskriften synes ställa utom tvivel, att texten börjar med den ensamstående raden å sidan A: **ekasigimaraRafs . . . (?)** och så fortsätter med raderna 1—2 på sidan B: **(?) . karaisidoka stainar . (. . . ?)**. Det bortfallna partiet mitt i denna runföljd bör ha kunnat omfatta 5 högst 6 runor.

Omedelbart identifierbara äro här orden *eka*, pers. pron. 1:a pers. sing., »jag», vidare mansnamnet Sigmar under den, vad sista vokalen beträffar, oväntade formen *SigimaraR*, preteritiformen *raisidoka* av ett verb motsvarande gotiskans *raisjan*, »resa», samt substantivet *stainar* eller — ehuru endast föga troligt — *staina*, »sten(en)».

Konstruktionen *raisidoka*, alltså ett predikatsverb med efterställt pronomen, gör en benägen att räkna med, att den efter subjektet *SigimaraR* stående runföljden **Afs . . . (?) (?) . ka** gömmer ett på samma sätt konstruerat verb, varefter **stainar** (eller alternativt **staina**) vore att uppfatta såsom objekt till bägge verben och satsen alltså vore att läsa som *eka SigimaraR afs . . . . (.)ka raisidoka stainar* (altern. *staina*), isl. *ek *Sigmarr s . . . (?) [stein] af [ok] *reista stein . . . , »jag Sigmar avs . . . . (och) reste stenen . . . »*.

Så begränsat som antalet från gotiskan kända verb är, vilka dels motsvara lakunens anspråk på bokstavstecken, dels lämpa sig för sammanhanget på stenen, är det utan ledning av kvarstående säkra stavfragment svårt att finna ett verb, som kan ha varit det med textens **Afs . . . (?) (?) . ka** avsedda. Då man söker att rekonstruera inskriften på detta ställe, är man hänvisad att först finna ett betydelseområde, inom vilket det sökta verbet kan väntas falla. Vad kan man rimligen vänta, att Sigmar velat säga han gjort, innan han meddelar, att han rest stenen? Det närmast till hands liggande vore väl en uppgift om, att han ristat runorna. En sådan betydelse synes det dock ej möjligt att inpassa i de få runorna **Afs . . . (?) (?) . ka**.

Återstår då att räkna med att han åsyftat den behandling, han ägnat själva stenen som sådan. Utöver själva resandet finns det blott en behandling, som blocket undergått och som synes ha varit av det intresse, att det kunnat falla ristaren i tankarna, då han gjorde sin inskrift. Det var den klyvning av blocket, som givit ste-

nen dess nu med skarpa brottkanter kvarstående, flata framsida. Att inlägga innebörden »avspjälkade, avskilde, avdelade, avbröt» i det sökta verbet är så mycket mer frestande, som dess relation till objektet **staina(R)** därigenom bleve av samma slag som det andra verbets, **raisidoka**. Gotiskan har talrika sammansättningar med *af*, som ha en snarlik innebörd: *afslahan*, »slå, hugga av», *afsneipan*, »skära av», *afskaidan*, »skilja isär», *afsatjan*, »avsätta», *afskiuban*, »förskjuta», rimligen har den även kunnat ha ett **avskiljan*, »avskilja».

Längre än till denna antydning av en möjlighet att suppleras de bortfallna runorna i verbet **Afs...(?)(?) .ka** vill jag här icke gå.

Emellertid bör kanske icke lämnas onämnt, att även ett helt annat alternativ till inskriftens upplösning och tolkning erbjuder sig. Det är att uppfatta sidan A:s ensamma rad såsom en avslutad sats och läsa toppytans inskrift för sig. Man kunde då i runorna efter **Af** se ett ortnamn och suppleras rad B:1:s inledande **ka** med ett **e** till **eka**. För min del är jag föga tilltalad av denna tolkningsmöjlighet. Min främsta invändning gäller det syntaktiskt-psykologiska. Den överfyllnad med *jag*-pronominet, som skulle uppstå i en mening: »jag S. från X. jag reste-jag stenen» kommer satsbyggnaden att verka pressad och tung. Man kunde invända, att magiens utövare voro särskilt angelägna att binda kraftverkningarna av sitt runristande just vid sina i stenen ristade namn och ordet »jag». Då återstår själva konstruktionen »S. af X». *Af* såsom preposition för ortnamn tillhör väl icke från början nordiskt språkbruk, som rör sig med *-ia-* och andra avledningar, och ett urnordiskt ortnamn i dativ bestående blott av fyra, högst fem runor torde väl också ha tillhört de åtminstone mera sällsynta. Satsen »jag S. från X. reste stenen» finge emellertid anses som en yngre motsvarighet till Gallehushornets inskrift, där ortnamnsuttrycket dock har den väntade urnordiska formen för adjektivavledning på *-ia-* (*ek HlewagastiR holtijar*).

Vad beträffar de enskilda ordformerna, må följande anmärkas.

Det inledande **eka** överraskar med en form, som ju alltid varit välkänd som den förutsatta urnordiska utgångsformen för »jag»-pronominets olika former i de nordiska språken, men vilken form dock hittills aldrig blivit belagd i inskrifterna annat än i trycksvag ställning, som efterställt pronominalsuffix till verb: **haiteka**, **tojeka**,

Fig. 5.

Direktfoto av stenen med smalsidans text (Faith-Ell).

(*falah*)*eka*. I inledande ställning i satsen är formen eljest alltid *ek*.⁴ Naturligtvis var det blott att förutse, att den ursprungliga och osynkoperade formen en vacker dag skulle komma i dagen med något nytt fynd, men den hittills obrutna konsekvens, varmed formen *ek* uppträder på västnordisk botten (Värmland, Norge), sedd mot bakgrunden av detta östgötska *eka*, kommer en att framkasta den frågan, huruvida en ännu på 500-talet bevarad mellansvensk form *eka* kunde tänkas representera ett lokalt dialektdrag eller rent av en östnordisk *säirutveckling* av pronominet, jfr Gallehushornets inledande *ek*: Jylland tillhör västnordiskt språkområde och har än i dag obruten form av jag-pronominet. Om en tredje förklaringsmöjlighet: den medvetna arkaiseringen, se nedan.

sigimarar, mansnamn, tillhörande den talrika gruppen av Sig-namn och välbestyrkt från Sveriges medeltid⁵ men märkligt nog

⁴ Se uppräknigen av dessa med *ek* inledda inskrifter i NI, II, 2, sid. 610 f. och Bergens Museums Årbok, Hi.-ant. rekke nr 1, sid. 14.

⁵ Lundgren-Brate, Sv. personnamn från medeltiden, förtecknar dessa svenska Sigmar-namn så: 1. *Sigmar*, rådman i Uppsala omkr. 1410, i latinsk form benämnd Sigmarus Niclisson. — 2. Pæther *Sigmarsson*, upplänning, nämnd 1389. — 3. *Sigmarus*, upplänning, nämnd 1312. — 4. *Simarus de Norby*, nämnd 1337. — 5. Ett värmländskt *Sigmar* är betygat genom ortnamnet Sighmarsholmum vid Aggarön = Sigmarsholm, nämnt 1344.

Från den klassiska litteraturen äro följande kontinentala Sigmar-namn kända: Tvenne cheruskerfurstar, den ene levande omkr. 100 e. Kr., båda

Fig. 6.

Gipsavgjutning (positiv form) av smalsidans text (foto Nordén-Lagergren).

hittills icke anträffat på västnordisk språkbotten. Senare leden ingår i det ännu brukliga Ingemar och är besläktad med efterleden i det från slaviska lånade Valdemar. Den utgår från ett i gotiskans *-mêrs*, fornhögtyskans *māri*, anglosaxiskans *mære* föreliggande adjektiv med betydelsen »berömd», och den väntade urnordiska formen av namnet är därför *SigimariR* jfr Thorsbjergs-doppskons *niwaj(e)marin*. Namnets betydelse blir alltså »den segersälle», »segerfrejdade. Det urnordiska **māriR's* överförande till *a*-stammarna, som — från ett yngre språkskede — är väl bestyrkt genom det fornisl. mansnamnet *Ingemarr*, se A. Noreen, *Altisl. Gram.*³, § 348: jfr § 61 och 144:1, går alltså längre tillbaka i tiden än vad man hittills torde ha tänkt sig. Problemet om detta namnelements stam-tillhörighet diskuteras ingående av Ivar Lindquist i *Nomina Germanica*, hyllningsskrift till Bengt Hesselman 1935, sid. 205, där förf. förutsätter tillvaron av ett efterled i gen. *-māraR* under folkvandringstiden men betecknar det som egendomligt, att man icke på fornvästnordiskt område anträffat en nominativ på *-marr*. Förf. räknar med en långt tillbaka gående *a*-stamsvariant, vartill anföres paralleller ur fornslaviskans, keltiskans och grekiskans former av samma ord. Vad Lindquist här överväger som en möjlighet, synes efter fyndet av Söderköpingsstenen vara en verklighet. Den andra möjlighet till en förklaring, som L. (liksom Noreen) ger [tidig förkortning av stammens *-ā-* i efterled, varigenom omljud

benämnda Sigimerus. En östgot benämnd Sigimeres — se Schönfeld: *Wörterbuch der altgerm. Personen- und Völkernamen*.

Namnelementet *mer-*, *mar-* ingår i följande germannamn, kända från den klassiska litteraturen: Ballo-marius, Barzi-meres, Catumerus, Deo-mar, Fili-mer, Folk-marus, Frao-marius, Gaeobo-marius = Givi-mer, Geila-mer, Gudomarus, Gunthi-mer, Chario-merus, Hildi-mer, Chlodo-meris, Chnodo-marius, Hoa-mer, Inguio-merus, Leudo-marus, Marco-meres, Rici-mer, Sigi-merus, Suo-marius, Theude-mer, Ucro-mirus, Vado-maritus, Vala-mer, Vidi-mer, Vittamerus.

uteblir, typen: *vesall* (ur *vesāli*) mot *vesāll*], erbjuder sig emellertid alltid som en fullt plausibel tolkning av den oväntade vokalförändringen i stenens *sigimarar* och torde föredragas av dem, som anse, att namngruppen på *-marir* framstår så starkt konsoliderad, att en *a*-stamsvariant är otänkbar.

afs . . . (.) (.) . ka. Någon annan kommentar till denna förutsatta verbform än den som ovan givits vid diskussionen av lakunens tänkbara utfyllnad kan ännu icke givas.

raisidoka är den väntade, grammatiskt regelbundna urnordiska formen av ett verb motsvarande got. *raisjan* i 1:a pers. sing. preteritum med tillagt pronomensuffix: »jag reste». Tidigare kända urnordiska preteritumformer av 1:a svaga konjugationen voro Rö-stenens **satido**, Gummarpsstenens **sate** Gallehushornets **tawido**, Einangstenens och Vettelandstenens **faihido**, Kjölevigstenens **hlaaiwido**, Tunestenens **worahto**.

stainar altern. **staina**. En akkusativ maskulinum singularis *stainar* under urnordisk tid, därtill förbunden med ett predikat av så regelrätt ålderdomlig form som *raisidoka*, är en sensation av den art, som kommer språkmannen att fråga sig, om han väl ser rätt. Så otroligt verkar det, att under en tid, då känslan för kasus väl får förutsättas ha levat fullt oförsvagad kvar hos varje nordbo, en dylik förväxling av subjekts- och objektsform har kunnat äga rum. Reaktionen var också, då Söderköpingsfyndet kom fram, allmän och stark på denna punkt. De flesta ifrågasatte, om icke hela inskriften vore en nutida förfalskning, som just på denna punkt förrådde sitt ursprung från en klåpare. Såsom inledningsvis har framhållits, är varje sådan bortförklaringsmöjlighet definitivt utesluten. Stenens läge, djupt begravd som den var i en leråker med inskriftsidorna i jorden och blott ett stycke av baksidans kant skjutande upp över markytan, utesluter kategoriskt varje tanke på modärnt ursprung. De småbrukare, som under hård kamp för tillvaron fört sin plog över åkern och hellre än att rubba på stenen fört diket i åkerkanten i en båge utomkring stenen, till ökat besvär vid plöjningen, ha under de fyra decennier, stället ägt bestånd, varken haft förmåga, lust eller tid att åstadkomma en i alla övriga detaljer så förtroendeingivande urnordisk runinskrift. Och äro vi väl på andra sidan år 1898, då lägenheten tillkom, befinna vi oss nära in på gränsen till den tid, då särskilt övergångstidens urnordiska runor

voro fullkomligt otillgängliga för en i en stilla landsbygd levande förfalskare. Kort sagt: är -*r*'et väl att hänföra till *staina* och icke till ett annat ord, lär man icke komma ifrån det förbryllande faktum, att en östgötsk runmästare en gång under folkvandringstiden begagnat en blott såsom nominativform igenkännbar substantivform i ackusativfunktion. Och såsom jag förut nämnt, är jag själv av den uppfattningen, att *r*-runan utgör sluttecknet i ordet *staina*.

När man söker komma tillrätta med denna — enligt vårt nuvarande sätt att se: orimliga — ordform, befinner man sig omedelbart ställd inför det problem, som på sista åren stått i centrum för diskussionen av 'övergångstidens' språkförhållanden i Norden. Det är frågan, i vad mån denna tids runinskrifter skola anses återge uttalsformer, som ristarna verkligen använde i sitt eget talspråk, eller om man i tidens ortografi kanske bör se en stelnad, konventionell skrivsed av ålderdomligare prägel än det samtida språkets. Använde runristarna traditionsbundna skrivformer för ord, som ärvts vidare från äldre tider med de vanliga inskriftsschablonerna eller med hjältediktningens, rättsskipningens och magiens språk? Har man under en tid, då man i vardagslag sade (3. p. sing.) *sate* (Gummarpstenen), *raeisepe*, kunnat rista dessa ord som *satide*, *raiside*, därför att gammal sed krävde dessa stavningsformer eller rent av därför att man avsiktligt eftersträvat en arkaistisk stilverkan?

Inför detta spörsmål bryta sig åsikterna f. n. starkt. Många anse det uteslutet, att man under en tid med så (förmodat) torftig skrifttradition som under folkvandringstiden skulle ha sagt ett och skrivit ett annat. En man, som sade *sate*, kände säkerligen ordet blott i denna form och ristade förvisso icke *satide*. Häremot invändes från deras sida, som räkna med den litterära traditionen och ortografiens överallt iakttagbara konservatism, att just den litterära traditionen under 400-, 500- och 600-talen, germanernas heroiska tid, burits av den stora hjältediktningen, som då upplevde sin guldålder, men säkert också av rättsskipningens och religionens språk. Rytmen och de särskilda rimkraven buro här de längre, osynkoperade böjningsformerna och räddade dem över i de nya släktledenas språkmedvetande, långt efter det orden i det levande språket fått andra, mycket avslipade former. De som lära sig läsa och

Fig. 7.

Skadans omfattning. — Foto medan stenen ännu kvarlåg i diket 8,7 1936 förf.

skriva, ha i alla tider fått göra detta med ledning av äldre urkunder, och när dessa urkunder, såsom fallet är med runstenarna, utgjorts av resta vårdar, omgivna av ålderdomlighetens auktoritet och runmagiens särskilda nimbus, är det väl sannolikt, att just sådana ord, som engång fått sina skrivformer fastställda i dessa förlagor, fått behålla denna sin gestalt lång tid framåt, oberörda av uttalsformernas växande förändringar. Företeelsen är ju då för runornas del blott densamma som den, som kan iakttagas för alla andra skrifttypers vidkommande och som nått sin höjdpunkt i de nutida stora kulturspråkens rättskrivning. Och för urnordiskans del är det just under 'övergångstiden', som vi böra vänta oss att se företeelsen framträda.

Sådana från inskrifternas gängse stilisering välbekanta ord böra ha varit uttrycken för »jag», »sten», »reste» o. d. Nu är det just dessa ord, som på Söderköpingsstenen överraska med sina ålderdomliga former, medan däremot ett ord sådant som mansnamnet Sigmar, urn. *SigimariR för vilket ristaren var hänvisad att finna ut en skrivform på egen hand, tydligen blivit ristat så, som runmästaren själv uttalade det: *Sig(i?)marAR*.

Men föreligger denna åtskillnad mellan det vid ristningstillfället levande uttalet och den traditionella skrivformen, blir det icke

omöjligt att förklara akkusativen **stainar** såsom ett misslyckat försök av ristaren att erinra sig den vedertagna skrivformen för en akkusativ mask., vilken han uttalade *stain*, med dentalt *n*, och som i hans eget uttal låg ganska nära nominativen, uttalad som *steinR* eller kanske *steinn*, med palatalt (eller dentalt?) *n*. Den omständigheten, att hans egna nom.- och ack.-former i ljudhänseende stodo varandra så nära, lockade alltså ristaren att felaktigt rekonstruera tvåstavelserformen i ack. till *-aR* istf. till *-a*. Kanske har han, såsom Magnus Olsen för mig framhållit, »i tilfalle været mest vant til at rekonstruere *nominativer* av én stavelses (Hallr, Svartr) til tostavelser former, og ved tankeglip har enstav. akk.'er följt samme vei».

Trots det bestickande i detta resonemang har jag dock svårt att göra det till mitt eget. Förutsätter man, att ristaren sagt *steinR* eller *steinn*, får man också räkna med, att han uttalat formen **raisido** med synkoperad mellanvokal. Konsekvensen av detta blir i sin tur, att den tonande dentalen väl bör ha uttalats som *ɲ*, varjämte han väl uttalade slutstavelsens urspr. långa *o* som ett öppet *a*. Ett uttal av hela ordet alltså som *raispa*, vartill så lagts det enklitiska jag-pronomet. Men blir ej på detta sätt avståndet mellan uttals- och skrivform en smula väl stort, för att man skall känna sig riktigt övertygad? Jag vill för min del bekänna, att jag icke riktigt kunnat vinnas för denna teori om en medveten arkaisering i stavningen.

Jag har då icke sett någon annan utväg att komma förbi detta besynnerliga **stainar** än att räkna antingen med en ren distraktion hos runmästaren, som när han högg, tänkte på ordet, isolerat från varje satssammanhang, kanske hade andra inskrifter i tankarna, där ordet »sten» förekom i nominativställning,⁶ eller också (om ock med tvekan) ifrågasätta, huruvida ej redan på denna tid, då kasuskänslan ju dock levde oförsvagad kvar, rena kasusförväxlingar kunnat äga rum i de mindre bildades talspråk, alldeles som vi i våra dagar kunna se det ske hos folk, vilkas språk har en genomförd, rikare kasusböjning av nomina. Man vill ju då här-

⁶ Jag tänker då på sådana former som den norska till framemot 500 daterade Stenstadinskriftens **igtjon halar**, den bohuslänska Rävvalsstenens **hariwulfs stainar** eller den uppländska Krogstadsstenens ännu dunkla **mwsteiji stainar**.

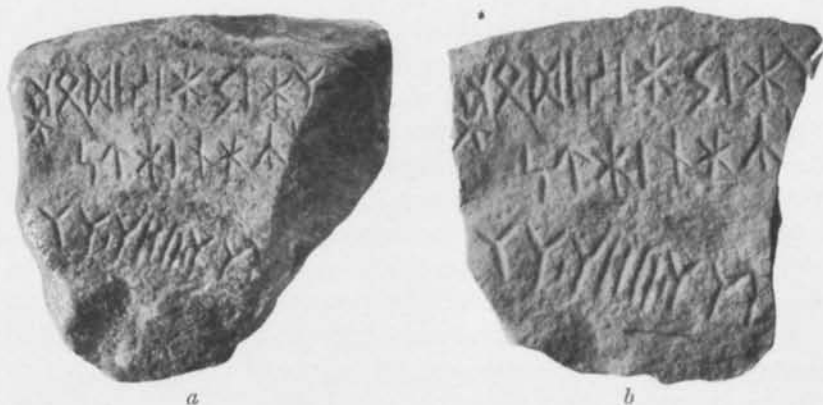

Fig 8 a, b.

Direktfoto å toppytan (Faith-Ell) samt foto av gipsavgjutning (positiv form) av samma yta (Nordén-Lagergren).

emot invända, att just under det stora brytningsskedet i det ur-nordiska språket, då så mycket annat raserades, kasussystemet synes ha stått fast och bevarat sin livskraft, eftersom det kasusskick, som möter oss på det yngre språkstadiet, är detsamma som förut. Det är naturligtvis icke min mening att bestrida denna självklara sanning. Jag vill i Söderköpingsmästarens skrivsätt icke se något för språkets grammatik regelbildande utan ett personligt missöde, en lapsus calami — men jag skulle gärna vilja tillägga, att denna icke står så ensam som man kanske kunde vilja tro. Enligt min mening innebär det ett stöd för mitt antagandes rimlighet, att även en annan av övergångstidens runinskrifter uppvisar samma egendomliga omkastning av kasusform som Söderköpingsstenen. På den till Listerstenarna hörande Gummarpstenen, språkligt och runologiskt föga yngre än Söderköpingsstenen, står ett ord, som måste vara satssubjektet, i en ofrånkomlig akkusativform: **hāpuwolafa sate staba þria fff**. Man har visserligen hittills gärna antagit, att avteckningarna av den nu försvunna stenen varit ofullständiga i fråga om det första ordet och här supplerat ett **-r**. Men då ingen av stenens övriga runor synes vara förbisedd av tecknarna, bortsett från smärre missuppfattade detaljer, och stenen tycks ha varit ganska tydligt huggen, har jag svårt att vid bortförklarandet av formen **hāpuwolafa** ådagalägga samma frejdiga mod som Ivar Lindquist, Galdrar, sid. 68: »Av de två alterna-

tiven, att anta en felläsning av den sista runan, och det i tre av varandra oberoende uppteckningar, eller att anta, att ett **R** här funnits efter **A** föredrar jag avgjort det senare». Antagandet n:r 2 faller ju på samma argument som antagandet n:r 1 eftersom det förutsätter, att tre av varandra oberoende tecknare skulle ha förbisett förekomsten av just denna runa. Nej, man lär icke komma från, att de tre vid vitt skilda tillfällen arbetande tecknarna sett rätt, stenen har aldrig haft annan form än den på **-A**, och då inte heller den av Magnus Olsen framkastade tolkningsmöjligheten: att **s-et** i det efterföljande **sate** skulle kunna anses tjänstgöra som ett surrogat för nom. **-R'**et, kan avlägsna ens betänkligheter, så torde man till sist få böja sig för det faktum, att här en ristare nedskrivit ackusativformen i subjektsställning under tids- och miljöförhållanden snarlika dem, under vilka Söderköpingsristaren satte sitt satsobjekt i nominativ.⁷

Men om man alltså godtager slut-**R'**et i **stainAR** såsom tillhörande ordet, vilket nytt, nu bortfallet ord får då den efterföljande runan, vars övre stavända kvarstår, tänkas ha inlett? Då stavfragmentet är tämligen långt och icke visar spår av bistavar från toppen, äro vid identifieringen vissa runor uteslutna, och blott följande kunna ifrågakomma: **I**, **þ**, **H**, **h**, **ŷ**. Utrymmet på stenen medger, att tre högst fyra runor kunna ha följt efter den defekt kvarstående. Mest tillfredsställande för tankegången i runtexten förefaller mig vara att här suppleras med en form av pronominet »denna», men vilken denna form bör vara, avstår jag från att gissa (ack. mask. sing.?, eller motsvarande nom.?).

Översättning av inskriften. Supplerar man det bortfallna stycket av inskriftens mittre parti med ett verb, åsyftande stenblockets tillredning till lämplig form, bör man kunna återge inskriftens innehåll så: »*Jag Sigmar av(delade) (denna) sten (och) reste (den).*»

⁷ Jag ställer därhän, huruvida den danska Valby-amulettens **wipra/funþ/R** kan indragas i denna diskussion. **R**-runan står här isolerad under den övriga ristningen och har kanske blott magisk betydelse — fastän märkvärdigt ser det ut! Vård en undersökning vore kanske också, vilka två nu avslagna runor det är, som tillsammans med **ln** bildat slutordet i den norska Valby-stenens inskrift **auarþR · faþl . ln**. Stenen finnes nu i Universitetets oldsaksamling i Oslo (en god avbildning i Lis Jacobsens Eggjumbok sid. 89). Här, såsom icke synes uteslutet, här stått **haln**, komma vi så nära Söderköpingsstenens **stainAR** som gärna är möjligt.

De magiska runorna. Inskriftens icke-språkliga slutparti är byggt på den magiska verkan av *k*- och *i*-runor, varjämte det ju alltid är möjligt, att även själva antalet av dessa runor har en egen magisk innebörd; jfr hur Egil Skallagrimsson fann den bekanta felristade inskriften under den värmländska sjuka flickans huvudgård bestå av tio runor. Det ursprungliga antalet trollrunor å Söderköpingsstenen kan f. n. icke bestämmas, då bredden å den bortfallna släppans topp-del är oviss. Från vänster, där den ursprungliga kanten av stenen kvarstår, och till höger består den magiska runföljden av följande grupper:

Grupp 1, omfattande två runor: **kk**,
 Grupp 2, » fem » **kiiii**,
 Grupp 3, » ? » **kkk(.**?)

Av grupp 3:s runor kvarstå nu tre, men stenens form visar, att här funnits utrymme för ytterligare en runa, vadan gruppens runantal kanske varit fyra. Lika tänkbart är dock att den endast räknat tre runor, så att grupperna fördelats på två-, tre- och fem-talen. Antalet magiska runor blir alltså resp. tio resp. elva.

Frågan, vilket magiskt syfte ristaren haft med anbringandet av denna rad av trollrunor, kan — sålänge vi icke känna den verkliga innebörden av *k*- och *i*-runorna i runmagin — icke lösas utan att man först vunnit klarhet över syftet med stenens resande överhuvudtaget. Härvidlag stå vi emellertid utan ledning av någon med stenen förknippad omständighet av topografisk eller annan art: ingen grav knyter sig nu till stenen, där den låg i åkerleran nedanför en brant slänt med stenbråte, inga fornfynd äro kända från stenens omgivning, äldre spår av bybebyggelse äro utplånade. Har Magnus Olsen rätt i sin tolkning av den nufunna norska Barmenstenen, när han i denna ser ett magiskt medel att få markernas betande får skyddade mot tjuvar, behöver man inte längre i varje runristad rest sten nödvändigtvis se ett gravminnesmärke, såsom hittills väl vanligen skett. Kan Söderköpingsstenen ha haft något sådant med markernas fredande eller fruktbargörande förbundet syfte?

Kanske kunde åtminstone ett stöd åberopas för den tanken. Den till övergångstidens runstensgrupp hörande, förut behandlade blekingska Gummarpstenen har ju uppgiften att **hapuwolafa sate staba pria**, och dess stavar voro dels tre till antalet — lycko-

Fig. 9.
Runföljden å Söderköpingsstenen.

talet! — dels utgjordes de av rikedomsrunan **f**. Här vore det onekligen tänkbart, att ristaren med sin runsten velat på magiskt sätt framkalla rikedom, markernas fruktbarhet, boskapens förökelse. Stenen synes ju ha stått rest på samma ängsmark som Stentoftensteinen, som ju i högtidligt poetisk form meddelar uppgiften, att **hǫpuwolafr gaf *ar(a)**, »Hådulf gav god-år». Det synes mig evident — och Ivar Lindquist har ju redan tidigare med kraft framhållit detta, Galdrar sid. 104 — att dessa stenar bilda ett sammanhängande helt och ha avseende på en mäktig runmagikers och hövdings förmåga att skaffa god-år åt bygd och folk.

Hos Söderköpingsstenen finnes emellertid icke något särskilt drag, som för tankarna till rikedomsmagi. **F**-runan saknas alldeles i den magiska runföljden. Men å andra sidan ville man mot stenens egenskap av minnesvård över en död göra den invändningen, att ett dylikt minnesmärke ju ter sig tämligen meningslöst, då det inte innehåller minsta anspelning på den döde och låter hans namn vara onämnt. Santma invändning kan emellertid göras mot antagandet, att den präktiga östgötska Bobergsstenen (med kortkvistrunor) eller det ståtliga Björketorpmonumentet äro anordnade över döda, ty Bobergsstenens inskrift säger blott: »Ingvar satte stenen», och Björketorpsinskriften innehåller ju bara en ofärdsspådom för den som bryter monumentet, icke någon uppgift om en död. Och dock är det väl svårt att komma ifrån, att det såväl vid Boberg som vid Björketorp rör sig om gravminnesmärken. Flera av de äldsta nordiska steninskrifterna innehålla ju f. ö. blott uppgift om ristarens namn eller enbart ett namn, om vilket man icke med bestämdhet vet, huruvida det är ristarens eller den dödes — omständig-

heterna klargöra nämligen här med större eller mindre säkerhet, att stenarna ägnats åt en död.

Med något större fog kan man alltså icke bestrida, att Söderköpingsstenen rests över en död. Paralleller till stenens magiska runföljd kunna då anföras från ett flertal fullt säkra gravminnesmärken. Såsom ett av de mest belysande anför jag den danska Görlevstenen med dess inskrift: **þiaþui : risþi : stin : þansi : aft upinkar** : (å följande rad:) **fuparkhniastbmlr : niut ual kums**, där alltså runalfabetet jämte formeln »njut väl gravhögen!» är vidfogat minnesinskriften. Å baksidan kommer så ytterligare en serie trollrunor, av vilka blott de i första raden kunna med säkerhet läsas **þmk iii sss ttt iii III iak sata runa(r) rit**. Att det här är fråga om en formel med gammal hävd framgår av ristarens betydande, att han »satte runorna rätt». Märkligt nog är formeln känd även från andra håll. På en av Sveriges ståtligaste stenar, den östgötska Ledbergsstenen, förekommer den — såsom Marius Kristensen först iakttagit, sedan Erik Moltke korrigerat Brates avläsning av stenen —, och en ungefär likalydande ramsa, nyttjad som kraftig förbannelse, finnes i den isländska Bosesagan, såsom bl. a. Moltke framhållit.⁸ Även om det är tydligt, att fördelningen av de enstaka runorna i ramsan, så att de bilda grupper om tre runor i varje grupp, är avsedd att tredubbla kraftverkan av varje runa, så faller det ju ändå i ögonen att vi härigenom få grupper med i-runor, som likna Söderköpingsstenens **iiii**. Mot vem riktar sig då denna runmagi på de bägge yngre stenarna: mot en utifrån kommande gravskändare eller mot en fruktad gengångare inifrån graven själv? Kanske i lika hög grad mot bägge. Ledbergsstenen är ju en hög, med märkliga bilder rikt smyckad sten, och här ville man väl anse besvärjelsen tillkommen för att skydda minnesstenen mot förstörelse. På Görlevstenen däremot vänder sig ristaren direkt till den döde och bjuder honom att »njuta högen väl», dvs att icke gå igen, och här är det väl rimligast att i runmagien, som ju innehåller både futharken och istil-ramsan, se besvärjelser, avsedda att för den döde understryka allvaret i denna de efterlevandes önskan.

⁸ Jag hänvisar till Lis Jacobsens sammanfattning av diskussionen i *Scandia*, bd V, 1932, sid. 139 f. — Denna istil-formel står nära den istil mistil ok in þirkþi þistil-formel, som finnes i Borgunds stavkyrka i Norge.

Den med runföljden *pmk* förbundna *istil*-formeln innehåller både *k*- och *i*-runor. Huruvida denna Söderköpingsstenens *i-k*-magi i någon nämnvärd utsträckning förekommer å andra nordiska runstenar har jag icke varit i tillfälle att undersöka och uppskjuter det helst, tills det nordiska runstensmaterialet föreligger bättre tillgängliggjort än vad ännu är fallet. Dock vill jag peka på åtminstone en västgötsk runsten, Torin 101, där runorna *i* och *k* förefalla vara intecknade i korset (påpekad för mig av lektor H. Jungner). Likaså erinrar jag om den i ANF, 1937, behandlade lilla inskriften på en svärdkavleprydnad från Långtora i Uppland, där runorna *ki* uppträda tillsammans med *af*.

Dateringen av inskriften. Man måste livligt beklaga, att alla de viktiga svenska runstenar, som tillhöra det s. k. övergångsskedet, sakna arkeologiska anknytningspunkter för sin datering. Så är också fallet med Söderköpingsstenen, åtminstone ännu innan backslänten närmast ovanför stenens fyndplats hunnit att undersökas. En tidfästning av inskriften måste därför ske utifrån de enda fasta arkeologiska utgångspunkter, vi f. n. äga, de bägge norska inskrifterna från Setre, säkert bestämbara till tiden 550—600, och Eggjum, tillhörande 600-talet.

Tidsavståndet mellan Söderköpingsstenen och Eggjuminskriften är betydligt, eftersom främst ordformerna (jfr *stainar* resp. *stain*) men även en runform (*ʃ*-runan) visa avsevärt yngre drag på Eggjumstenen än på Söderköpingsstenen, varjämte bruket av den yngre futharkens runor i stället för vissa av den äldres (*t* för *d*, *k* för *g*, *u* för *o* och *w*, *i* för *e*) är ett ungt särdrag för Eggjumstenen.

Söderköpingsstenen måste alltså tillhöra en tid avsevärt äldre än 600-talet.

Men även den till 550—600 daterade Setrekammens text visar sig vara språkligt sett yngre än Söderköpingsstenens. Setreinskriften har redan synkope av *u* efter lång rotstavelse i *hal* av **hailu*, jfr samma inskrifts *mar* av **mawiR*, medan Söderköpingsinskriften här står kvar i ett ursprungligare skede: *raisi-do-ka*. Jag utgår då från att stenens skrivformer motsvara de samtida uttalsformerna. Ser man i dem arkaismer, bortfaller ju varje möjlighet att på språklig väg datera inskriften.

Därigenom blir Söderköpingsinskriften så mycket äldre än tidpunkten 550—600, som man vill anse att runtyperna * för **Λ**, **Υ** för **k**, **ʀ** för **s** och **⊥** för **-r** medge.

Vad dessa runtyper beträffar, äro de också utmärkande för de övriga svenska runstenarna från övergångstiden, alltså såväl Lister- och Listerbystenarna som Järsbergsstenen. Full identitet föreligger mellan runorna på Söderköpingsstenen och dem på Stentoftstenen, om man undantager en obetydligt skiljaktig utformning av **s**-runan. Viktigt är, att bägge stenarna ha exempel på stupad form av **r**-runan. Björketorpstenen avviker från de bägge nu nämnda stenarna blott med avseende på **s**-runan och **r**-runan, vilken senare här är upprätt. Järsbergsstenen har **Υ**-runan och **⊥**-runan gemensamma med Söderköpingsstenen. Språkligt sett står Söderköpingsstenen Järsbergsstenen närmast i ålder, då båda ha långt *o* i slutstavelse bevarat: mot Järsbergsstenens **runor** svarar Söderköpingsstenens **raisido**. I denna detalj framstå Listerstenarna såsom yngre: Istabysten har **runar**, **paiaB**, Björketorpstenen **-runar**, **-sba** (ur **sp̄hō*), medan Stentoftstenen vacklar: **runo**, **runor** men **hedera**, **niuha**, resp. **-a**. Vidare är *i*-synkopen efter lång rotstavelse genomförd på Listerstenarna. Den förutsättes av Stentoftstenens *gestr. Med hänsyn till dessa språkliga drag är det befogat att ställa Söderköpingsstenen i ålder något före Listerstenarna.

Rent schematiskt bör Söderköpingsstenen inplaceras i 500-talets förra hälft, om man tänker på formen **raisido** snarast i århundradets begynnelse. Denna datering överensstämmer rätt väl med den av Ivar Lindquist en gång — i Galdrar, sist sid. 188 — givna dateringen för Listerstenarna till tidsrummet 512—551.

Närmast före Söderköpingsstenen i ålder kommer bland svenska runstenar Nolebysten, där **k**-runan har samma form som å Söderköpingsstenen och där långt *o* i slutstavelse är bevarat fullt ut. Runformerna för **s** och **a** äro dock här äldre än på Söderköpingsstenen. Nolebystenens datering bör då falla på 400-talets sista del eller senast omkring 500.

ZUSAMMENFASSUNG

ARTHUR NORDÉN: Der Stein von Söderköping. Ein neugefundener Runenstein magischen Inhalts aus der »Übergangszeit«.

Fundumstände. Von grosser sprachgeschichtlicher Bedeutung war der Runenstein, der im Sommer 1936 der Forschung bekannt wurde, nachdem er zwei Jahre lang unbeachtet an dem Fundort ganz nahe der westlichen Grenze der Stadt Söderköping, Prov. Östergötland, gelegen hatte. Der Boden, auf dem er angetroffen worden, hat einem seit Ende des Mittelalters verschwundenen Dorf *Ellestad*, im Kirchspiel Drothem, angehört. Auf diesem Boden wurden 1898 mehrere kleine Hofgrundstücke abgesondert, darunter das kleine Eigenheim Patergärdet. An den Gebäuden dieses Grundstücks findet sich auf der Südseite ein kurzer, aber steiler Abhang zum Ackerboden hinab, und dieser Abhang war früher und ist teilweise noch mit Massen von Steinen, Gesträuch u. dgl. bedeckt. Am Fusse des Abhangs lagen mehrere Steine, die sich in den Ackerboden heineinreckten, und an einem derselben hatte man bei der Anlegung des Ackers den Graben zwischen Acker und Abhang in einem Bogen vorn um den Stein herumführen müssen. Dies hinderte beim Pflügen, und der jetzige Besitzer des Grundstücks, Hr. Ture Lilja, beschloss im Herbst 1934, die hinderlichen Steine am Rande des Ackers aus dem Boden herauszunehmen, wobei er auch den Block, um den der Graben bogenförmig herumgeführt war, zu entfernen gedachte. Der Block lag damals so gut wie vollständig im Ackerboden begraben, nur ein kleinerer Teil der einen Längsseite desselben — nicht beschrieben — ragte über die Erdoberfläche hervor. Er grub eine Höhlung in den Abhang und schob vorläufig den Block dorthinein. Erst später im Herbst 1934 und dank einer Reihe von Zufällen wurden die verschiedenen Inschriftgruppen entdeckt. Verf. untersuchte den Stein 8.—10. Juli 1936.

Echtheitsfrage. Die Inschrift enthält Züge, die geeignet sind, den Sprachforscher stutzig zu machen, und die Einstellung der Sachkundigen innerhalb wie ausserhalb Schwedens gegenüber dem Funde war daher von vornherein sehr skeptisch betont. Es sei daher in den Vordergrund dieser kurzen Besprechung gestellt und als eine Tatsache von entscheidender Bedeutung betont, dass sämtliche auf dem Gebiete der schwedischen Runologie arbeitenden Forscher den Stein untersucht haben — Prof. Otto von Friesen auch den Fundort bei Söderköping — irgendein Umstand aber, der gegen den unmittelbaren Eindruck der Echtheit sprechen könnte, den der Stein wie die Fundumstände erwecken, ist dabei nicht zutage getreten. Die Diskussion braucht also weder jetzt noch in Zukunft mit einer Unklarheit der Echtheitsfrage zu rechnen. (S. 134, 144, 145.)

Die Inschrift. Sämtliche Runen sind tief und deutlich gehauen; sie sind durchschnittlich 6—7 cm hoch. Die Inschrift beginnt auf der einen Längsseite und ist hier von rechts nach links zu lesen, sie ist dann auf der planen Scheitelfläche des Steins andauernd in der Richtung rechts—links weitergegangen, worauf Zeile 2 der Scheitelfläche Bustrophedon-Schreibung zeigt; eine dritte Zeile enthält ausschliesslich Zauberrunen.

Beschädigte Partie. Unglücklicherweise hat eine in später Zeit entstandene Beschädigung die wichtige Partie der Inschrift zerstört, wo der Text der Schmalseite mit der der Scheitelfläche zusammenläuft. Vielleicht wird jedoch dieser nun fehlende Teil des Steins später aufzufinden sein.

Die Deutung. Verf. hält die durch die Beschädigung zerstörte Runenpartie **Afs ... (?) (??) .ka** mit dem folgenden klar verbalen Ausdruck **rAisidoka**, »errichtete ich«, zusammen und sieht in dem ersteren Ausdruck gleichfalls ein Verb im Präteritum mit angehängtem ich-Pronomen. Nach des Verf.'s Ansicht ist zu erwarten, dass der Runenmeister zunächst angeben will, dass er den Block gespalten hat — er ist vor dem Anbringen

der Runen zersprengt worden, so dass die breite und flache Vorderseite entstand — und er sucht das urnordische Verb, das die beschädigte Partie voraussichtlich enthält, in derselben Kategorie wie die gotischen Verben *afslahan*, *afskaidan*, *afsatjan*, **afskiljan*. Diese Partie der Inschrift würde dann bedeuten: »Ich Sigmar zerspaltete und errichtete den Stein«. Das Wort »Stein« ist also das Satzobjekt, und man erwartet demnach die urnordische Form *stAinA*. Auf das zweite *A* folgt indessen eine *R*-Rune nebst dem Fragment einer weiteren Rune, und es fragt sich nun, ob dieses End-*R* zu dem Wort *stAinA* gehört, oder ob es einen Teil eines von der entgegengesetzten Richtung herlaufenden neuen Wortes bildet. Verf. erörtert diese Frage auf S. 145—148 und entscheidet sich dafür, dass die *R*-Rune doch trotz allem vielleicht als Auslaut des Wortes *stAinAR* anzusehen ist, letzteres eine Nominativform, hier in Objektsfunktion gebraucht. Das durch des Stabfragment B: 2: 8 repräsentierte, im übrigen weggefallene Wort kann, so vermutet Verf., eine Form des Demonstrativpronomens gewesen sein.

Die offenbar auf einer *ik*-Formel aufgebaute Magie der Zauberrunen stellt Verf. S. 152 mit einer mehrfach von anderwärts her bekannten *istil*-(*-mistil-pistil*-)Formel zusammen. Die wirkliche Bedeutung der Söderköpinger Formel ist noch nicht klargestellt, und welche Absicht der Runenmeister bei der Errichtung des Steins verfolgt hat — denn errichtet ist er doch wohl gewesen! — ist nicht unmittelbar verständlich.

Sprachgeschichtliches. Der regelrechten urnordischen Präteritalform *raisidoka* entspricht das einleitende *eka*, »ich«, gleichfalls eine regelrechte Form, hier aber zum erstenmal in starktoniger Stellung angetroffen. Verf. erblickt hierin einen Beweis dafür, dass die Zersplitterung der nordischen Entwicklung des ich-Pronomens, die zu dem bekannten Gegensatz zwischen gebrochenen Formen auf ostnordischem und ungebrochenen Formen auf westnordischem Gebiet geführt, in urnordische Zeit zurückgeht.

Gegen diese altertümlichen Züge in der Sprache des Steines stechen die Formen *Sigimarax* für regelrechtes *Stigimarix* und die völlig verwirrende Objektsform *stainax* ab. Verf. möchte am liebsten den Gedankan an eine bewusste, aber misslungene Archaisierung seitens des Runenmeisters, als er diese Worte einhieb, ablehnen. Lieber rechnet Verf. damit, dass die Mannsnamen auf *-marix* zu jener Zeit auch eine *a*-Stammvariante, *-marax*, gehabt haben (s. S. 143), und dass der Runenmeister, als er das Wort *stainax* einhieb, zufälligerweise an das aus dem Satzzusammenhang isolierte Wort dachte und in seiner Zerstretheit durch andere Inschriften, in denen *stainax* in Subjektsstellung vorkam, beeinflusst wurde.

Schriftgeschichtliches. Die Runen des Söderköpinger Steines zeigen dieselben typischen Züge wie die übrigen schwedischen Inschriften der »Übergangszeit«, vor allem die Runenzeichen * für *A*, *Y* für *k* und *ǀ* für *s*. Die Rune *R* kommt sowohl aufrecht wie umgekehrt vor. Volle Identität besteht zwischen den Runen des Steines von Söderköping und dem värm-ländischen Järsbergstein, unter den Listersteinen steht der Stein von Sten-toften am nächsten.

Datierung. Nicht nur betreffs der Schrift, sondern auch hinsichtlich der Sprache stimmt der Stein von Söderköping mit dem Stein von Järsberg überein: langes *o* in der Endsilbe ist erhalten. Bezüglich dieser Einzelheit stellen sich die Listersteine als jünger dar. Schriftgeschichtlich erweist er sich als bedeutend älter als der Stein von Eggjum, aber etwas jünger als der von Noleby. Entscheidend für die Datierung wäre indessen der norwegische Kamm von Setre, wenn dessen Inschriftpartie *hal mar mAunA* (wie Verf. zu glauben geneigt ist) von Magnus Olsen richtig gedeutet ist. Diese in die Zeit 550—600 datierte Inschrift hat stark synkopierte Formen (z. B. *mar* aus **mawiR*, Synkope von langem *u* in Wurzelsilbe: *hal* aus **hailu*) und erweist sich als etwas jünger als der Stein von Söderköping mit den nicht synkopierten *raisidoka*, *Stigimarix*, *stainax*. Die Wahrscheinlichkeit spricht, meint Verf., für eine Datierung des Söderköpinger Steines in die erste Hälfte des 6. Jahrhunderts.